

IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALAR, ULARNING OTA-ONALARI VA PEDAGOGLAR O'RTASIDAGI MUNOSABATLAR

Temirov Abdumalik Ikrom o'g'li

Buxoro davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada imkoniyati cheklangan bolalar va ularning ota - onalari o'rtasidagi munosabatlar, shuningdek pedagoglarning imoniyati cheklangan bolalar bilan ishlashda amal qilishi lozim bo'lgan qoidalar, imkoniyati cheklangan bolalar bilan ta'lim-tarbiya jarayonida yuzaga keladigan muammolar va ularning yechimlari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Imkoniyati cheklangan, korreksiya, avtoritar, nevrotik, psixosomatik, me'yoridagi ijobiy munosabat, pedagog, ota-ona munosabatlari, ta'lim, tarbiya.

ABSTRACT

This is article talks about the relationship between children with disabilities and their parents, as well as the rules that pedagogues should follow when working with children with disabilities, problems that arise in the process of education with children with disabilities and their solutions goes.

Keywords. Disabled, correctional, authoritarian, neurotic, psychosomatic, moderately positive attitude, pedagogue, parental relations, education, upbringing.

Odatda ko'pchilik ota-onalar va pedagoglar bolalar bilan munosabatlarda eng muhim didaktik talablarni bilmaydilar yoki ushbu talablarga rioya qilmaydilar. Shuning uchun ham ko'p hollarda bola xulq-atvorida ko'plab salbiy xususiyatlar yuzaga keladi. Ayniqsa imkoniyati cheklangan bolalar ta'lim - tarbiyasi yanada ko'proq murakkablik tug'diradi.

Boladagi psixofizik buzilishlarni aniqlash, maxsus pedagogikaning zamonaviy tendensiyasi sifatida ilk korreksion pedagogik ishda mutaxassis-defektolog hamda oilaning rolini to'g'ri anglashni talab etadi. Rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalar va ularning ota-onalariga psixologik, metodik maslahat nazariyasini ishlab chiqishda juda yuqori darajada zaruriyat mavjud. Shuning uchun ham so'nggi yillarda psixolog va defektologlar xizmatiga talab ortib bormoqda. Imkoniyati cheklangan bolalarning ota-onalarini qo'llab-quvvatlash, rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalar bilan o'zaro munosabat usullarini yaxshilash, bu usullarni to'g'ri anglash va boshqa bir qator

masalalarni ham hal etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Yuqorida aytib o'tilgandek, nogiron farzandi bor oiladagi bola bilan ota-ona munosabati o'ta muhim va murakkab muammoni kasb etadi. Imkoniyati cheklangan bolalarning ijtimoiy moslashuvi ota-onaning tarbiyasiga va muomalasiga bog'liq. Bolalarning rivojlanishidagi kamchiliklar o'z navbatida rivojlanishda orqada qolgan bolalarning o'z ota-onasi bilan o'zaro yaxshi munosabatda bo'lishiga to'sqinlik qilishi, shaxslararo muloqot usullarini shakllantirishni qiyinlashtirishi mumkin. Shuning uchun ham ko'plab mutaxassis olimlar nogiron bolaning ijtimoiy moslashuvida oilaning roli katta ekanligini alohida ta'kidlab o'tganlar.

Imkoniyati cheklangan bolalarga oiladagi ota-ona munosabatlarini quyidagi turlari farqlanadi:

- avtoritar uslubdagi munosabatlar;
- nevrotik holatdagi munosabatlar;
- psixosomatik holatdagi munosabatlar;
- me'yordagi ijobiy munosabat.

Avtoritar uslubdagi munosabatlarda ota-onalar o'zlarining shaxsiy his-tuyg'ulari bilan yashashga intiladilar. Farzand tarbiyasida asabiy, qo'pol tanbehlar, tarbiyaviy ishlarni olib borishda me'yoriy chegaralarning yo'qligi, boladagi mavjud kamchilikni katta fojea sifatida qabul qilish asosida qo'ni-qo'shnilardan bolani bекitishga urinish, imkon qadar mutaxassislarga ham murojaat qilmaslik bilan xarakterlanadi. Imkoniyati cheklangan bolalarning rivojlanishida avtoritar uslubdagi munosabatlar juda katta salbiy ta'sir etadi. Bunday munosabat bolaning imkoniyatlarini yanada chegaralaydi, ikkilamchi nuqsonlarning chuqurlashib ketishiga, ijtimoiy jamiyatga moslashuvining qiyinlashuviga va boshqa ko'plab salbiy oqibatlarga olib keladi.

Nevrotik holatdagi munosabatlar bolani tashqi muhit muammolaridan himoya qilish, doimo havotirli kayfiyat, bolaga haddan tashqari ortiqcha g'amxo'rlik qilish bilan xarakterlanadi. Boladagi nuqsonni bartaraf etishga umidsizlik bilan qaraydilar, bolaga nisbatan ishonchsizlik tuyg'usini hosil qiladilar. Bunday holatdagi munosabatlar imkoniyati cheklangan bolalarning o'z-o'ziga xizmat qilish malakalarining shakllanmasligiga yoki juda kech shakllanishiga, ijtimoiy hayotga moslashuvining qiyinlashuviga, boqimandalik kayfiyatida voyaga yetishiga olib keladi. Bunday holatdagi munosabatlar imkoniyati cheklangan bolalar kelajak hayotiga salbiy ta'sir etmasdan qolmaydi.

Psixosomatik holatdagi munosabatlarda bolaga har ikkala nevrotik va avtoritar uslubda munosabat ko'rsatiladi. Ya'ni, ota-ona nogiron bolaga ham haddan tashqari g'amxo'rlik qiladi ham bolaning imkoniyatlarini chegaralaydi. Bunday munosabat bolaning boshqalarga qaramligining ortishiga, ijtimoiy jamiyat haqidagi

tasavvurlarining yanada torayib borishiga, nuqsonlarining chuqurlashib ketishiga olib keladi.

Me'yordagi ijobiy munosabatda ota-ona nogiron farzandiga avvalo shaxs sifatida qaraydi. Uning kamchiligidan uyalishi, qo'rqish, hadiksirash hissida yashamaydi. Mutaxassislar bilan doimiy hamkorlik o'rnatishga intiladi. Mutaxassislar maslahatlari va ko'rsatmalariga amal qiladilar. Farzandining kelajagiga ishonch bilan qaraydi. Bunday holatdagi munosabat asosida boladagi mavjud nuqsonni erta aniqlash, samarali korreksiyalash va ikkilamchi nuqsonlarning oldini olish imkoniyatlari paydo bo'ladi. Bolaning o'z-o'ziga xizmat qilish malakalari yuqori darajada rivojlanadi, ijtimoiy hayotga erta va imkon qadar to'laqonli moslashadilar.

Bundan tashqari imkoniyati cheklangan bola tarbiyalanayotgan oila ko'p hollarda psixotravmatik holatda bo'lishi kuzatiladi.

Ayrim ota-onalar maslahatchi - mutaxassislarga nisbatan ishonchsizlik bilan munosabatda bo'lib, turli xil ilmiy va tibbiy markazlarga murojaat etib, qo'yilgan tashxisni qabul qilsalarda, bolaning rivojlanish imkoniyatlariga yuqori talabda ishonch bilan qaramaydilar.

Ko'pchilik ota-onalar farzandlarining umumta'lim maktablariga qatnagunlaricha mavjud nuqsonlarini anglamaydilar yoki e'tibor bermaydilar. Bola maktabga chiqib, o'zlashtirishida tengdoshlaridan orqada qola boshlagachgina muammoning asl sababi ustida bosh qotiradilar. Tabiiyki, ushbu bolaga maktabgacha yoshida maxsus korreksion yordam ko'rsatilmagan. Natijada bolaning imkoniyatlari yanada chegaralanadi, korreksion ishning samaradorligi pasayib ketishiga olib keladi.

Imkoniyati cheklangan bolalar va ularning ota - onalari o'rtasidagi munosabatlarni yaxshilash, bu munosabatlardagi mavjud kamliklarni tuzatish va oldini olish, mutaxassis va oila hamkorligini yo'lga qo'yish, ota-onalarning nogiron bola va uning o'ziga xos xususiyatlari, oilada olib boriladigan korreksion-pedagogik ishlar mazmuni haqidagi bilimlarini oshirish, oilalardagi psixologik muhitni yaxshilash, bolaga me'yordagi ijobiy munosabat turida qarashga o'rgatish, imkoniyati cheklangan bolalarning kamchiliklarini samarali korreksiyalashga, bilim, ko'nikma va malakalarini oshirishga, kasb-hunar o'rgatishga, sog'lom tengdoshlariga tenglashtirishga, ijtimoiy jamiyatga samarali moslashtirishga umumiy qilib aytganda inklyuziv ta'limning samaradorligini oshirishga yuqori darajada ijobiy ta'sir etadi.

Maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim sharoitida o'qitish, ularning o'ziga xos xususiyatlari, nuqson turi, darajasi va sinfdagi bolalar sonini e'tiborga olgan holda tashkil qilinadi. Avvalo shuni ta'kidlash joizki, o'quvchilarning yoshlari bir xil bo'lsada, lekin ular bir-birlariga o'xshamaydilar. Barcha bolalarning individual psixologik, shaxsiy xususiyatlari, qabul qilish darajasi, zehn va idroki turlichadir. Shu bois maxsus ehtiyojga ega bo'lgan bola ta'lim olayotgan inklyuziv sinflardagi o'quv-

tarbiya jarayonini tashkil etish masalasi yanada murakkabroq muammolarni hal etishni talab etadi. Inklyuziv sinfda o'qituvchi bolalarning imkoniyatini e'tiborga olib, darslarni shunga muvofiq rejalashtira olsa, bolalarning nogironligi bilim olishiga qanday ta'sir qilishini bilib, bu qiyinchiliklarni bartaraf etishning samarali yo'llaridan foydalansa maktab va oila hamkorligini to'la yo'lga qo'ya olsa hamda nogiron bolaning kelajagiga ishonch bilan qarasagina dars jarayonining muvaffaqiyatli kechishiga erishish mumkin.

Inklyuziv ta'limga yangicha fikrlarning talqin etilishi milliy, tashkiliy va uslubiy islohotlarni talab etadi. Maxsus ta'limga muhtoj bolalar hozirgi maktab tizimida ehtiyojlari qondirilmayotgan bolalardir. Shu sababdan maktablar barcha bolalarning turli xildagi umumiy maqsadlari, intilishlari, qiziqishlariga javob berishi va ularning bilim olishlarini ta'minlashi lozim.

Inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun umumiy ta'lim tizimiga tarkibiy o'zgartirishlar kiritish muhimdir. "Umumta'lim" va "Maxsus ta'lim" o'rtasidagi to'siqlar olib tashlanishi kerak. Maxsus ta'lim umumiy ta'limning bir qismi bo'lishiga qaramasdan, o'zining o'quvchilari, o'qituvchilari, boshqaruv jamoasi va ta'minot tizimidan tashkil topgan ikkita ta'lim tizimi amalda qo'llanilib kelinmoqda. Barcha o'quvchilarning talablariga javob beruvchi "Inklyuziv maktab" da bunday tizimga ehtiyoj qolmaydi.

Islohotlar ta'lim maqsadlarining amaliyotini boshqarishi mumkin, lekin ularning pedagogik amaliyotini to'g'ridan-to'g'ri boshqara olmaydi. Shu sababdan samarali bo'lishi uchun islohotlar atroflicha muhokama qilinishi va ta'lim tizimi boshqaruvchilari hamda uni amalda qo'llovchilar tomonidan ko'rib chiqilishi kerak.

Yuqorida keltirilgan ma'lumotlar o'qituvchidan imkoniyati cheklangan bolalarga oiladagi ota - ona munosabatlarini, bu munosabatlarning ta'siri natijasida bola xulqidagi o'zgarishlarni, ijobiy va salbiy munosabatlarni, ota-onalar bilan mustahkam hamkorlik qilishning hamda ota - onalar bilan ishlashning ahamiyatini angash imkonini beradi. Jamiyatimizda shunday oilalar borki, ota-onaning bolaga bo'lgan munosabati ta'sirida bola xulqida murakkab ziddiyatlar yuzaga keladi. Bu holatlar ayniqsa imkoniyati cheklangan farzandlari bor oilalarda yanada yaqqolroq ko'zga tashlanadi. Shuning uchun ham maktab va oila hamkorligini to'liq yo'lga qo'yish inklyuziv ta'limning zaruriy sharti hisoblanadi.

Imkoniyati cheklangan bolalar bilan munosabatda o'qituvchi amal qilishi lozim bo'lgan pedagogik-psixologik qoidalar.

- Qachonki siz imkoniyati cheklangan bola bilan suhbat qurar ekansiz, hech qachon diqqat markazingizda nogironlik tushunchasi turmasin. Ya'ni bolaga nogiron bola sifatida emas avvalo bola sifatida qarang;
- Imkoniyati cheklangan bola bilan tanishganingizda albatta bilan qo'l

berishib ko'rish. Chunki bu bolada o'z - o'ziga ishonch sizga nisbatan yaqinlik hissini shakllantiradi. Bunday vaziyatda bolaning qo'l tutishi qiyin, protez qo'l bo'lsa ham, chap qo'lini bo'lsa ham uzatishiga muvaffaq bo'ling;

- Ko'rishda muammosi bo'lgan bola bilan uchrashganingizda atrofda va sinfda kimlar borligini ayting. Agar bola bilan birinchi marotaba muloqotga kirishayotgan bo'lsangiz, so'zlashayotganda ismingizni aytishni unutmang;

- Imkoniyati cheklangan bolani ham barcha bolalar qatori o'z ismi bilan chaqirishga, o'smir yoshda bo'lsa katta odamga qilinadigandek munosabatda bo'lishga har doim e'tibor qarating;

- Agar bola maxsus aravachada o'tirsa, albatta sinf o'quvchilarini aravachani harakatlantirish hamda xavfsizlik qoidalari bilan mukammal tanishtirish lozim;

- Muloqot qilishida muammosi bo'lgan bola biror bir narsa yoki hodisa xususida so'zlayotganda bardoshli bo'ling, uning fikrini keskin bo'lib qo'ymang. Nima xususida so'zlamogchiligini anglashga harakat qiling. Bosiqlik bilan unga o'z munosabatingizni bildiring;

- Eshitishda nuqson bo'lgan bola bilan muloqot qilishda unga to'g'ri qarab, aniq qilib so'zlang. U sizning og'iz artikulyatsiyangizni aniq ko'ra olsun. Mujmal bo'lmang. Uni diqqatini tortish uchun qo'l harakatlaridan foydalaning, qo'pol bo'lmang;

- Albatta har bir muloqot jarayonida imkoniyati cheklangan bola bilan o'rtangizda iliq munosabat yaratish xususida bosh qotiring;

- Bolaning ichki imkoniyatlari, shaxsiy muammolari bilan qiziqing;

- Uning imkoniyatlarini kengaytirishga, qobiliyatlarini rivojlantirishga undang.

Imkoniyati cheklangan bolalarni jamiyatga integratsiya qilish, ularning barcha qatori ta'lim – tarbiya olishlariga shart – sharoit yaratib berish bugungi kunimizning dolzarb masalalaridan hisoblanadi. Imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim olishini samarali bo'lishi uchun oila, pedagog o'qituvchilar, mutaxassislar hamkorligi yo'lga qo'yilishi lozim. Shundagina ko'zlangan natijaga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Grigoryans N.A Saidakbarova.T, Fayziyeva Z.Sh. Ko'rishida muammosi bo'lgan bolalar inkluziv ta'limi.-T.O'XTV, A. Avloniy nomidagi XTRXMOI, UNICEF, 2005.
2. P. Pulatova Maxsus pedagogika (Oligofrenopedagogika). T.: «G'afur G'ulom», 2007.
3. V.S. Rahmanova. "Maxsus pedagogika". -T., "G'afur G'ulom", 2004.
4. Федюкин В.К. Квалитология: Учебное пособие. Часть 1. - СПб.: Изд-во СПбГИЭУ, 2002.

5. Федюкин В.К. Основы квалиметрии. - М.: Изд-во «ФИЛИНЪ»,
2004. Аxborot manbalari:

1. www.tdpu.uz
2. www.pedagog.uz
3. www.ziyonet.uz
4. www.edu.uz
5. tdpu-INTERNET.ped
6. www.nutq.intal.uz